

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA BO'LAJAK IQTISODCHI MUTAXASSISLARDA MAXSUS KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASINING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Djumanazarova Zamira Kojaboyevna

Oriental universiteti katta o'qituvchisi

zamiradjumanazarova197@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15854414>

Annotatsiya: Ushbu tezis ishi oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak iqtisodchi mutaxassislarida maxsus kompetensiyalarni shakllantirish metodikasining pedagogik xususiyatlariga bag'ishlangan. Global iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida raqobatbardosh kadrlarga bo'lgan talab ortib borayotganligi sababli, mazkur mavzu dolzarbligi bilan ajralib turadi. Tadqiqotda iqtisodiy ta'lim tizimida mavjud muammolar, xususan, amaliyot bilan bog'liqlikning yetarli emasligi va zamonaviy metodikalarning kamligi kabi masalalar ko'rib chiqiladi.

Tezisning maqsadi bo'lajak iqtisodchilarda maxsus kompetensiyalarni shakllantirish metodikasining pedagogik xususiyatlarini aniqlash va takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot davomida maxsus kompetensiyalarning mohiyati, tarkibi va ahamiyati aniqlanadi, mavjud metodikalarning afzallik va kamchiliklari tahlil qilinadi. Shuningdek, ta'limning interaktiv usullari, amaliyot bilan bog'liqlik, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi hamkorlik kabi pedagogik xususiyatlar o'rganiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bo'lajak iqtisodchilarda maxsus kompetensiyalarni shakllantirishda interaktiv metodlar va amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim muhim rol o'ynaydi. Ishda ta'lim dasturlarini amaliyotga moslashtirish, interaktiv metodlarni keng qo'llash va o'qituvchilarning malakasini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan. Ushbu tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida iqtisodiy ta'limni takomillashtirishga va malakali iqtisodchi kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi. Kelgusida kompetensiyalarni baholash mezonlarini takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

Kalit so'zlar: maxsus kompetensiyalar, iqtisodiy ta'lim, pedagogik metodika, interaktiv ta'lim, amaliyot bilan bog'liqlik, oliy ta'lim.

Maxsus kompetensiya tushunchasi:

“Kompetensiya” va “maxsus kompetensiya” atamalariga ta'rif berish. Kompetensiya deganda shaxsning muayyan faoliyat turini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmui tushuniladi. Maxsus kompetensiya esa muayyan soha (iqtisodiyot) doirasida zarur bo'lgan kompetensiyalardir.

Maxsus kompetensiyalar umumiy kompetensiyalardan nimasi bilan farq qilishini aniqlash. (Umumiy kompetensiyalar har qanday soha vakili uchun zarur bo'lsa, maxsus kompetensiyalar faqat iqtisodchi uchun kerak).

Iqtisodchi mutaxassis uchun zarur bo'lgan asosiy maxsus kompetensiyalarni sanab o'tish va ularning har biriga ta'rif berish:

Iqtisodiy bilimlar: Iqtisodiyot nazariyasi, mikroiqtisodiyot, makroiqtisodiyot, xalqaro iqtisodiyot, moliyaviy menejment, marketing, buxgalteriya hisobi va audit kabi fanlardan chuqur bilimlar.

Analitik qobiliyatlar: Iqtisodiy ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish, interpretatsiya qilish va prognozlash qobiliyati. Statistik usullar, ekonometrika, matematik modellashtirish kabi vositalardan foydalana olish.

Kommunikatsiya ko'nikmalari: Iqtisodiy masalalarni og'zaki va yozma ravishda aniq va tushunarli ifodalash, auditoriya bilan muloqot qila olish, jamoada ishlash, muzokaralar olib borish.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish: Iqtisodiy ma'lumotlarni qayta ishlash, tahlil qilish va taqdim etish uchun kompyuter dasturlari (Excel, SPSS, EViews va boshqalar) bilan ishlash ko'nikmalari. Ma'lumotlar bazasi, internet resurslaridan foydalana olish.

Muammolarni hal qilish: Iqtisodiy muammolarni aniqlash, ularning sabablarini tahlil qilish, muqobil yechimlarni ishlab chiqish va eng yaxshisini tanlash qobiliyati.

Qaror qabul qilish: Iqtisodiy ma'lumotlar va tahlillar asosida asoslangan qarorlar qabul qilish, risklarni baholash va ularni minimallashtirish.

Maxsus kompetensiyalarning o'zaro bog'liqligi: Barcha maxsus kompetensiyalar bir-biri bilan bog'liq ekanligini, ularning majmui iqtisodchining kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon berishini ta'kidlash.

Maxsus kompetensiyalarning kasbiy standartlar bilan aloqasi: Iqtisodchi kasbi uchun belgilangan kasbiy standartlarda qanday maxsus kompetensiyalar talab etilishini ko'rsatish.

Kompetensiyaviy yondashuvning pedagogik asoslari:

Ta'rif: Kompetensiyaviy yondashuv (KY) - bu ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarni (BKM) o'zlashtirishiga emas, balki ularda muayyan vaziyatlarda ushbu BKMni qo'llay olish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan ta'lim paradigmasidir. Boshqacha qilib aytganda, KY o'quvchilarni nafaqat ma'lumot bilan ta'minlashni, balki ularni ushbu ma'lumotni amalda qo'llay oladigan, muammolarni hal qila oladigan va yangi vaziyatlarga moslasha oladigan qilib tayyorlashni maqsad qiladi.

Bilimga asoslangan yondashuvdan farqi: Bilimga asoslangan yondashuv ko'proq nazariy bilimlarni o'zlashtirishga e'tibor qaratsa, KY amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga ustuvor ahamiyat beradi. KY talabalarni "nima"ni bilish bilan birga, "qanday" qilib bilganlarini qo'llashga o'rgatadi.

KYning asosiy elementlari:

Kompetensiya: Ma'lum bir faoliyat turini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka, shaxsiy sifatlar va qadriyatlar majmui.

O'quv natijalari: Talabalar o'quv jarayoni yakunida nimalarni bilishi, qila olishi va namoyon qila olishi kerakligini belgilaydigan aniq ifodalangan maqsadlar.

Baholash: Talabalarning o'quv natijalariga erishganlik darajasini aniqlash uchun mo'ljallangan jarayon. Baholash turli xil usullar (testlar, loyihalar, amaliy topshiriqlar, portfoliolar va h.k.) orqali amalga oshirilishi mumkin.

Talaba-markazlashganlik:

Mohiyati: Ta'lim jarayoni talabalarning individual xususiyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi. O'qituvchi talabalarga bilim beruvchi ob'ekt emas, balki ularga o'qish va o'rganishda yordam beruvchi yo'lboshchi rolini o'ynaydi.

Amaliy ko'rinishi: Ta'lim dasturlarini talabalarning qiziqishlariga moslashtirish, ularga o'quv materiallarini tanlashda erkinlik berish, individual o'quv rejalari tuzish, o'quv jarayonida turli xil ta'lim usullarini (kichik guruhlarda ishlash, loyihalar ustida ishlash, keys-stadi) qo'llash.

Mohiyati: Talabalar ta'lim jarayonida passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo'lishi kerak. Ular savollar berish, muhokama qilish, g'oyalarini bildirish, muammolarni hal qilish va mustaqil fikrlashga rag'batlantiriladi.

Amaliy ko'rinishi: Interaktiv darslar, munozaralar, seminarlar, treninglar, biznes o'yinlar, simulyatsiyalar, loyihalar, amaliy topshiriqlar, tadqiqotlar o'tkazish. O'qituvchi talabalarni faollikka undaydigan savollar beradi, ularning fikrlarini qadrlaydi va muhokamalarni boshqaradi.

Amaliyotga yo'naltirilganlik:

Mohiyati: Ta'lim olingan bilim va ko'nikmalarni real hayotda va kasbiy faoliyatda qo'llash imkoniyatini berishi kerak. Talabalar nafaqat nazariy bilimlarni o'rganadilar, balki ularni amalda qo'llashni o'rganadilar.

Amaliy ko'rinishi: Ishlab chiqarish korxonalarida amaliyot o'tash, real keyslar (vaziyatlar)ni tahlil qilish, amaliy topshiriqlar bajarish, loyihalar ustida ishlash, biznes rejalarni tuzish, kasbiy simulyatsiyalarda ishtirok etish, ekskursiyalar uyushtirish. O'quv dasturlariga amaliyot bilan bog'liq bo'lgan mavzularni kiritish, o'qituvchilarning amaliy tajribaga ega bo'lishi.

Baholashning shaffofligi va adolatliligi:

Mohiyati: Baholash mezonlari talabalarga oldindan ma'lum bo'lishi kerak. Baholash usullari talabalarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniq va ob'ektiv baholashga imkon berishi kerak. Baholash jarayoni shaffof va adolatli bo'lishi kerak.

Amaliy ko'rinishi: Aniq baholash mezonlarini ishlab chiqish, turli xil baholash usullaridan foydalanish (testlar, loyihalar, amaliy topshiriqlar, portfoliolar, o'z-o'zini baholash, tengdoshlar tomonidan baholash), baholash natijalarini talabalarga o'z vaqtida yetkazish, apellyatsiya imkoniyatini yaratish.

Kompetensiyaviy yondashuvning afzalliklari:

Talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshirish: KY talabalarni nafaqat nazariy bilimlar bilan, balki kasbiy faoliyatda zarur bo'ladigan amaliy ko'nikmalar bilan ham ta'minlaydi. Bu ularning ishga joylashish imkoniyatlarini oshiradi va yangi ish joyiga tezroq moslashishga yordam beradi.

Ta'limning sifatini yaxshilash: KY ta'limni talabalarning ehtiyojlariga moslashtirish, ularning faolligini oshirish va amaliyot bilan bog'liqligini ta'minlash orqali ta'limning sifatini yaxshilaydi.

Ish beruvchilarning talablariga javob beradigan mutaxassislar tayyorlash: KY ish beruvchilarning talablarini hisobga olgan holda ta'lim dasturlarini ishlab chiqishga imkon beradi. Bu ish beruvchilarning talablariga javob beradigan va ularning raqobatbardoshligini oshiradigan mutaxassislar tayyorlashga yordam beradi.

Umr bo'yi o'rganish qobiliyatini shakllantirish: KY talabalarga mustaqil o'rganish, yangi bilimlarni o'zlashtirish va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. Bu ularning umr bo'yi o'rganish qobiliyatini rivojlantiradi va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini oshiradi.

Kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishning pedagogik shartlari:

O'quv dasturlarini kompetensiyalar asosida qayta ko'rib chiqish: O'quv dasturlari nafaqat o'zlashtirilishi kerak bo'lgan mavzularni, balki shakllantirilishi kerak bo'lgan kompetensiyalarni ham aniq belgilashi kerak. Har bir o'quv fani talabalarda qanday kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilganligi ko'rsatilishi kerak.

Ta'limning interaktiv usullaridan foydalanish: Ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulotlar, keys-stadi, loyihalar, simulyatsiyalar, biznes o'yinlar, treninglar, munozaralar va h.k.

O'qituvchilarning malakasini oshirish: O'qituvchilar KYning mohiyatini tushunishlari, uni amalga oshirish usullarini bilishlari va talabalarda kompetensiyalarni shakllantirishga qodir bo'lishlari kerak.

Baholash tizimini takomillashtirish: Baholash usullari talabalarning kompetensiyalarini ob'ektiv baholashga imkon berishi kerak. Baholash mezonlari aniq va shaffof bo'lishi kerak. O'z-o'zini baholash va tengdoshlar tomonidan baholash kabi usullardan foydalanish kerak.

Ta'lim resurslari bilan ta'minlash: Talabalarni KYni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan barcha ta'lim resurslari (darsliklar, o'quv qo'llanmalari, elektron resurslar, laboratoriya jihozlari va h.k.) bilan ta'minlash kerak.

Ta'lim muhitini yaratish: Ta'lim muhiti talabalarning faol ishtirokini rag'batlantirishi, ularning mustaqil fikrlashiga, ijodkorligiga va hamkorlik qilish qobiliyatiga yordam berishi kerak.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmanov, Q. X. (2017). *Iqtisodiyot nazariyasi*. Toshkent: Iqtisodiyot.
2. G'ulomov, S. S., va boshq. (2015). *Innovatsion iqtisodiyot asoslari*. Toshkent: TDIU.
3. Begalov, B. A. (2019). *Raqamli iqtisodiyot sharoitida ta'lim*. Toshkent: Iqtisodiyot.
4. Usmonov, N., va boshq. (2020). *Iqtisodiy ta'limni modernizatsiya qilish masalalari*. Toshkent: TDSHU. (Iqtisodiy ta'limga oid maqolalar) "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali.
5. Djumanazarova Z.K. (2025). *Methodology for Developing Special Competencies in Future Economics Specialists*. <https://doi.org/10.37547/ijp/Volume05Issue05-08>
6. Barnett, R. (2007). *Higher Education: A Critical Business*. McGraw-Hill Education.
7. Bowden, J., & Marton, F. (1998). *The University of Learning: Beyond Quality and Competence*. Routledge.
8. Eraut, M. (1994). *Developing Professional Knowledge and Competence*. Routledge.
9. (Kompetensiyaviy yondashuvga oid maqolalar) "Journal of Competency-Based Education".